

Соціально-економічні передумови зародження гайдамацького руху на Правобережній Україні у XVIII ст.

Проаналізовано причини та передумови зародження гайдамацького руху на Правобережній Україні у XVIII ст. Виділено особливості трактування причин появи гайдамаків попередніми дослідниками та сучасниками руху. Розкрито особливості соціально-економічного становища українського селянства Речі Посполитої у XVIII ст. Опрацювання актових документів проведено з використанням методів структурного та тематичного аналізу.

Ключові слова: Правобережна Україна, селяни, панщина, магнат, маєток.

Гайдамацький рух, як форма соціальної, релігійної та національної боротьби, був одним із найбільших повстанських рухів за всю українську історію. Але як пояснити феномен такої масовості та територіальної поширеності гайдамацтва?

В першу чергу, одними з головних причин появи руху були низький соціальний статус та скрутне матеріальне становище українського селянства Речі Посполитої. Дана ситуація пояснювалась тим, що протягом другої половини XVII ст. Правобережна Україна перебувала в епіцентрі боротьби трьох держав за цю територію Речі Посполитої, Османської імперії та Московського князівства. Постійні військові дії й татарські набіги призвели до того, що Брацлавське воєводство, а також південна частина Київського були майже повністю спустошені. Значно менше розорення торкнулось Волині, Західного Поділля, північної та центральної Київщини.

У кінці XVII ст. почалося заселення спустошеної частини Правобережжя, тобто передтепової України, чому сприяло тимчасове скасування тут, на обмежений строк, податків та повинностей, які мали сплачувати та нести селяни інших українських земель. Сюди емігрували селяни з Волині, Північної Київщини та Поділля, де панщина була надто тяжкою. Крім того, разом з українцями на зазначену територію тікали російські селяни з надією знайти тут захист від панських утисків, а також пилипівці (старообрядці), які переслідувались російським урядом [1, с.49]. За підрахунками історика М. Крикуна, на початок 40-х рр. XVIII ст. лише на території Подільського воєводства виникло 158 нових поселень.

В новозаселених районах Правобережної України польські землевласники робили все для того, щоб забезпечити свої маєтки робочою силою. З цією метою вони примусово переселяли селян з Галичини, Волині та інших регіонів, організовували збройні напади на сусідні землі та силою забирали звідти селян. Наприклад, шляхтич Ян Кривицький при переселенні у 1712 р. на Поділля захопив у маєтку шляхтича Отецького, у с. Калусові, майже всіх селян, а також усю домашню прислугу [2, с.306].

Задля швидкого заселення Правобережжя польська шляхта та магнати вдавались до послуг вербувальників. Таке «вербування» досить часто переростало у сутічки між селянами та шляхтою. Інший вид панських агентів, так звані «викопці», підмовляли селян залишати своїх панів і переселятись на південь, вихваляючи життя на нових землях та обіцяючи великі пільги [3, с. 6]. Селянин-втікач, у свою чергу, оголошувався поза законом, його можна було пограбувати, ув'язнити, вбити, та не нести за це жодної відповідальності перед законом [4, с.36–37].

Наскільки активними були міграційні процеси видно з кількості скарг потерпілих шляхтичів до сеймиків. Задовольняючи прохання панів, сеймик Волинського воєводства прийняв рішення про те, щоб кожний шляхтич запобігав переселенню селян до його маєтку. Пан мав право забрати все майно у переселенця, а його самого з дружиною та дітьми повинен був відправити до землевласника, від якого селянин втік [5, с.25].

Жорстоко розправлялись із втікачами панські прислужники, яких називали «губернаторами». В їхньому розпорядженні були надвірні козаки, які будучи феодально залежними селянами, несли військову службу в збройних загонах шляхти та отримували за це платню, земельні наділи, звільнялися від феодальних повинностей.

Про тогочасне життя селянства Правобережної України один із сучасників писав, що велика кількість їх ходила напівроздягненими, магнати та шляхта зневажливо нази-

вали їх «хлопами». Селяни їли переважно хліб з непросіяного борошна, а інколи – одні висівки. Жили вони у ямах або куренях, а спали на гнилій соломі. Особливо згубно такі умови відбивалися на малих дітях [6, с. 77–78]. Селяни не мали права подавати скарги на свого пана до суду, а останній, у свою чергу, міг карати їх на смерть [7, с.15].

Таке важке становище селян Правобережжя підтверджував один із сучасників гайдамацького руху, польський письменник XVIII ст. Вінценті Скететуський, відзначаючи, що останні, будучи основною робочою силою краю, позбавлені будь-яких громадянських прав. А саме, селянин не міг навіть змінити місце проживання, у той час як шляхтичу було дозволено його продавати, міняти, дарувати, переводити з одного села в інше [8, с.131]. Польський історик Станіслав Кутшеба писав, що пан, користуючись необмеженою владою, мав право на свій розсуд накладати, на селян різні побори та повинності [9, с.187].

На півдні Волині в першій половині XVIII ст. селяни відробляли панщину в залежності від кількості землі: від одного лану по 5–6 днів на тиждень, від півлану – 3–4, від чверті лану – 2–3 дні, від 1/8 лану – 1–2 дні. Наприклад, в акті про передачу маєтку в с. Малих Жабокриках (Кременецький повіт) графинею Тарновською шляхтичу О. Гуровському від 13 травня 1710 р. було визначено кількість днів панщини та інші повинності. У згаданому селі налічувалось 15 господарств, з яких 6 господарств відбувало панщину по 3 дні на тиждень, 8 – по 2 дні, 1 – по 1 дню [10, с.166].

Цілий ряд документів свідчить про те, що селяни працювали у панських маєтках по 12 годин на день взимку та 19 годин влітку. Поміщики часто переносили зимові панщинні дні на літо, а тих, хто не виконував розпоряджень управителя примушували працювати силою: били різками, навіть катували до смерті. Так, управитель маєтку в с. Підгайцях шляхтич Барановський у 1719 р. безжалісно побив селянина А. Байбузу, а іншого Я. Дзюзика забив до смерті [2, с.319]. Подібні випадки були масовими.

Згідно з документами, поміщики часто запроваджували у своїх маєтках так звану «урочну» панщину, коли селяни зобов'язані були виконувати протягом дня визначений паном обсяг робіт. Наприклад, виорати певну ділянку поля, нажати не менше копи жита чи пшениці, обмолотити одну–дві копи збіжжя тощо [11, с.275–276, 293–294].

Ще більше ускладнилось становище селянства з популяризацією оренди землі. Орендарі були зацікавлені в отриманні максимальних прибутків з орендованого господарства, тому самовільно вигадували різні податки й повинності. Досить часто землевласники замінювали відробіткову працю грошовим оброком, який стягували з селян відразу за весь рік.

Таким чином, у 20-х роках XVIII ст. на Київщині, Волині та Поділлі селяни крім натуральних та грошових повинностей, толоків і «гвалтів», відробляли ще й панщину по 3–4 дні на тиждень з кожного господарства.

У 30-х роках XVIII ст. становище українського селянства Правобережної України значно погіршилось, навіть у порівнянні з попереднім періодом. Панщина досягла чотирирох, а у деяких маєтках – п'яти днів на тиждень. Чинші та чиншики зросли майже у півтора рази, внаслідок чого селянські господарства занепадали. Селяни змушені були платити пану за шлюб, за проведення весілля, а також «вихідне» при переході з села до іншої місцевості. Поміщик примушував їх молоти збіжжя тільки у панському млині. Без дозволу пана селяни не мали права продавати на ринку будь-які сільськогосподарські продукти.

Скрутне становище українських селян Правобережжя підтверджує також народна пісня XVIII ст.:

*По всіх селах нема добра,
І в нас таке ж лихо.
Ой, у нас же лихо, лихо
Та ще й трохи «гарзд»:
Як не вийдеш на панщину –
Протягають зараз!
Єден бере за голову,
А другий за ніжки,
Третій же то стоїть збоку
Да маєть три різки [12, с.145].*

Після придушення гайдамацьких повстань у 1730-х роках польська шляхта ще більше посилює феодальний тиск на селян. У березні 1740 р. селяни с. Янків, Вінницького повіту, у скарзі до Вінницького суду писали, що магнат Франціск Салезій Потоцький знушається над ними, силою захоплює їхні землі, забирає майно.

Про свавілля магнатів змушені були говорити навіть урядові чиновники. У 1740 р. возний м. Радомишля заявив у Житомирському суді, що шляхтич Вонроцький, під час наїзду на с. Глиницю (Радомишльського староства) наказав жовнірам спалити хати селян [13].

Нещадно визискуючи селян, шляхта витрачала величезні гроші на будівництво маєтків, утримання резиденцій, війська, на бали, прийоми, весілля, похорони, на хабарі дрібній шляхті, дарунки монастирям, костьолом тощо. Так, 1759 року власник Уманщини Ф. Потоцький витратив на весілля своєї дочки з сином канцлера Речі Посполитої 253 тис. злотих, що складає річний прибуток, одержаний з півсотні чималих сіл [14, с.66].

На Правобережній Україні у XVIII ст. існували три типи латифундій: маєтки, де переважали чинш і натуральна форма ренти; маєтки, де поруч з чиншем вводилась панщина; та маєтки, де переважала відробіткова рента. Перші два типи маєтків були, поширені в межах Київського, Брацлавського та Подільського воєводств, будучи основною формою організації магнатських володінь.

Характерною рисою першого типу маєтків було створення слобід, коли поселенці протягом 5–6 років звільнялись від будь-яких прямих повинностей. За цей час селяни намагались побудувати житло, створити господарство та в першу чергу придбати худобу. Феодали відчували гостру потребу в робочій силі, тому надавали матеріальну підтримку всім тим, хто тікав від утисків з інших латифундій, позичали їм посівний матеріал, волів. Слободян не питали звідки і чому вони втекли, бо магната цікавило лише одне – затримати їх у межах своїх володінь.

Магнати організовували слободи на пільгових умовах. Звичайно, це ще не означало, що вони відмовлялись від отримання прибутків з поселенців, тим більше від тих, хто вже деякий час прожив в межах маєтку. Після закінчення строку слобід основною повинністю підданих була відносно невелика грошова рента, яку селяни сплачували по 6 злотих від тягла (до 3-х голів). Провідна роль в економіці маєтку першого типу належала селянському господарству, яке організовувало зв'язок з ринком. Щоб заплатити чинш, селяни продавали худобу, мед, хліб, віск, полотно тощо [15, с.74–75].

Постійна загроза втрати робочої сили обмежувала магнатів у збільшенні повинностей селян – чиншу, тому вони використовували феодальні привілеї. Особливо важливим для поміщиків було монополне право на вироблення та продаж спиртних напоїв – пропінання.

Відомо, що у панських маєтках вироблялась велика кількість зерна, приблизно 70% якого поміщик використовував у самому фільварку, а решту намагався продати на ринку. У зв'язку з тим, що внутрішній ринок Речі Посполитої був слабо розвиненим, поміщики не мали змоги реалізувати навіть ці 30% зерна. Починаючи з середини XVII ст. значно впав попит на зерно й на зовнішньому ринку: протягом другої половини XVII – першої половини XVIII ст. експорт зерна з Речі Посполитої до інших країн становив усього 20 тис. лаштів (1 лашт = бл. 2 кг) на рік [1, с.55].

Тому землевласники починають переробляти велику кількість зерна, особливо жита, на горілку. Якщо селяни через брак грошей не купували горілки, поміщик вимагав, щоб вони брали її у борг; були навіть встановлені піврічні норми кредиту. Зокрема, у Кременецькому повіті на Волині він становив 10 злотих для кожного тяглового селянина і 5 злотих для безкінного, а на Поділлі – 16 та 5 злотих відповідно [1, с.56]. Якщо селянин не сплачував борг своєчасно, то поміщик стягував останній примусово.

Про примусовий збут горілки свідчить запис 1765 р. в інвентарі Богуславського староства, де такий примус «призвів до надзвичайних утисків підданих, і тому багато їх у попередні роки втекло» [16, с.32]. Подібна ситуація була й у Канівському старостві, орендарі якого примушували «селян купувати в корчмах горілку в такому розмірі, що далі нема змоги терпіти» [4, с.108]. Примусовий продаж горілки та «орендарську екекцію» детально описав польський шляхтич Францішек Макульський. Коли корчмар зазнав збитків або йому своєчасно не повертали борги, за наказом адміністрації до села приїжджала комісія з надвірними козаками. Всі вони харчувалися за

рахунок «впертих» селян аж до відшкодування ними збитків. Якщо боржники «опиралися» й надалі, то у них забирали зерно, одяг, худобу тощо. При цьому, за словами Ф. Макульського, «нешчасних селян шмагали нагаями та просто видирали у них з рота кусень хліба» [17, с.24,26–27].

Оренда та посесія ставали невід'ємною рисою в організації магнатського маєтку на Правобережній Україні у XVIII ст. Магнати здавали в оренду села та міста зі всіма своїми правами. Так, Ф. Потоцький протягом 1757–1760 рр. склав на Уманщині ряд орендних контрактів не лише пропінанційних, але й на млини, поташні, ставки, право на закупку в селян хліба (села Софіївка, Войтівка, Яцьківка, Журавлівка) [18]. Таких випадків було багато та всі вони свідчать про суттєве значення оренди в збільшенні грошових прибутків маєтку. Орендарі, незважаючи на чіткі контракти, перетворювали їх у джерело наживи, що обумовлювало розорення безпосередніх виробників.

Поява відробіткової ренти викликала супротив з боку тих, хто вже забув, хоча й на короткий строк, що таке позаекономічний примус. Селяни піднімали бунти та активно виступали проти закріпачення, а їхній опір проти феодальних утисків переростав у збройні повстання. Під впливом масових втеч і повстань гальмувалось утворення фільварочних господарств. Багато сіл Правобережної України платило чинш до кінця XVIII ст., а по Дністру – до першої чверті XIX ст. Така тривала перевага грошової ренти для окремих сіл або груп селян відкривала певний простір для зміцнення економічних позицій селянського господарства та посилювала його зв'язки з торгівлею.

Другий тип маєтку, де поруч з чиншем запроваджувалась панщина, поширився у XVIII ст. з півночі та заходу на південний схід України, маючи при цьому свої особливості: в маєтку скорочувався строк слобід, вводилась фільварочна рілья (орна земля – О.К.). Перші фільварки в маєтках мали одиничний характер. У Богуславському старостві на 31 село існувало лише 5 фільварків, які були організовані протягом 1760–1780 рр. Про постійну панщину 1760-х років тут навіть не йшло мови.

Третій тип маєтків сформувався протягом другої половини XVII – першої половини XVIII ст. у межах Волинського, північно-західної частини Київського та Подільського воєводств. Основний напрям його розвитку полягав у тому, що фільварочне господарство підпорядковувалось потребам ринку. Селянство, основна продуктивна сила латифундій, знаходилося у поземельній та особистій залежності від феодала. Воно виконувало панщину в залежності від розміру земельного наділу.

Українські дослідники, зокрема В. Антонович, головною причиною гайдамацького руху загалом та Коліївщини зокрема вважали процес завершення строку слобід (15–25 років), який почався у 1760 р. Як приклад, В. Антонович наводив Богуславське староство, де, починаючи з 1766 р., запроваджувалися невеликі повинності, які разом з релігійними утисками викликали обурення народу. У люстраціях Звенигородського, Богуславського та Білоцерківського староств за 1765–1768 рр. дійсно згадуються слободи строком на 4, 8, 20 та 30 років, під час чинності яких старости не отримували «ніякого прибутку до свого скарбу», а тому й кварта (державний податок у розмірі четвертої частини чистого прибутку старости – О.К.) мала надходити до казни лише після завершення строку слободи [19, с.28–29, 79–80, 113]. Зазначені дані потребують пояснення. Справа в тому, що довгострокові слободи надавалися не селянам, а осадчим (організаторам) новостворюваних слобід. Так, комісар (управитель) смілянської латифундії, укладаючи 1 лютого 1768 р. контракт зі шляхтичем Хржонцевським на заселення слободи в урочищі Межирічка строком на п'ять років, обумовив, що селяни в ній звільнятимуться від повинностей лише на три роки, після чого їх позбавлять пільг, а повинності, які вони відроблятимуть протягом останніх двох років слободи, йтимуть на користь осадчого (тобто Хржонцевського). Після завершення п'яти років осадчий мав «віддати слободу Межирічку поміщику без будь-якої претензії на компенсацію витрат на її заселення» [20, с.881].

Отже, навіть недовгострокові слободи, які згадуються у люстраціях, частково стосувались осадчих (можливо, починаючи з четвертого року). У контракти на слободу Межирічку наголошувалось на праві осадчого вже першого року запровадити в ній корчемну оренду на свою користь. Довгострокові ж слободи надавались магнатами шляхті як винагорода за службу або певні послуги. Так, губернатор Умані шляхтич Р. Младанович отримав від Ф. Потоцького слободи на Уманщині строком на 24 роки [21, с.30].

Також, В. Антонович помилково стверджував, що у Богуславському старостві в 1766 р. річні повинності селян з чиншу, подимного, косіння сіна та ін. не перебільшували 20 злотих (або 60 робочих днів з розрахунку 10 грошів за один день) [4, с. 53]. Ці відомості він узяв з люстрації, згідно з якою визначалася кварта старости, коли потрібно було оперувати інвентарем селянського господарства. Інший дослідник Є. Сташевський, проаналізувавши перелік повинностей селянських господарств Богуславщини (станом на 1765 р.), з'ясував, що місцеві селяни мали ще понад півтора десятка повинностей, не згаданих у люстрації та не взятих до уваги В. Антоновичем, який, на думку Є. Сташевського, зменшив кількість днів роботи на пана приблизно на 45% [16, с. 30–33].

Вже згаданий нами сучасник гайдамацького руху, дослідник історії права Речі Посполитої В. Скетуський, так написав про статус польських селян у 1784 р.: «В нашій країні становище підданих (поляків – О.К.) мало чим відрізняється від рабства, адже життя та смерть селянина віддавна в руках поміщика» [22, с. 150]. Що ж тоді казати про становище українців. «Маємо пана, який не вважає нас за людей, – скаржилися селяни ще одному очевидцю руху шляхтичу Ф. Макульському, під час його подорожі через Брацлавщину. – Обдирає нас мало не до сорочки... доводиться робити на нього стільки, що навіть дихнути ніколи... Брама справедливості для нас замкнена, навіть поступати в неї не маємо права, бо це одразу ж називають бунтом» [17, с. 32, 34].

Загалом, польська шляхта та магнати, зосередивши в своїх руках, протягом першої половини XVIII ст., величезні земельні володіння, зобов'язували селян виконувати панщину по 3–4 дні на тиждень, а під час літніх польових робіт, зокрема в жнива – по 5–6 днів. Починаючи з 30-х років XVIII ст. поміщики почали запроваджувати урочну панщину в своїх маєтках. Крім того, селяни потерпали від різноманітних натуральних поборів, а також платили великий грошовий чинш. Без дозволу пана селяни не мали права переїздити з одного місця на інше, вільно продавати свої товари, мали купувати певну кількість панської горілки на рік. Також, негативно на житті українських селян Правобережної України позначилось завершення терміну слобід, яке почалося у 1750–60-х рр. Ці та інші соціально-економічні фактори спричинили спочатку масові втечі селян з маєтків шляхти, а згодом, організацію перших гайдамацьких загонів.

Список використаних джерел

- Мережинський Ю.І. Посилення феодално-кріпосницького ґніту на Волині напередодні Коліївщини (1704–1768 рр.) // Наукові записки КДУ ім. Т.Г. Шевченка. – 1958. – Т. XVI. – Вип. IX. – с. 49–64.
- Архив Юго-Западной России. – Ч. 6. Т. 1. Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI-XVIII веке (1498–1795). – К., 1876. – 775 с.
- Гуслистий К.Г. Коліївщина (Історичний нарис). – К., 1947. – 48 с.
- Архив Юго-Западной России. – Ч. 6. Т. 2. Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVIII веке (1700–1799). Предисловие. – К., 1870. – 819 с.
- Баранович А.И. Магнатское хозяйство на юге Вольны в XVIII в. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 183 с.
- Мякотин В.А. Крестьянский вопрос в Польше в эпоху ее раздела. – СПб., 1889. – 230 с.
- Козловский К. Судьба малороссийского крестьянства в XVII-XVIII вв. – К.: Изд. ред. журнала «Киевский вестник», 1871. – 141 с.
- Rawita-Gawroński F. Historia ruchów hajdamackich. – Т. I–II. – Lwow, 1899–1901. – 230 с.
- Кутшеба С. Очерки истории государственного и общественного строя Польши. – СПб., 1907. – 287 с.
- Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960 г. / АН УССР. Редкол.: В.К. Яцунский (отв. ред.) и др. – К.: Изд-во АН УССР, 1962. – 592 с.
- Рутковский Я. Экономическая история Польши. – М.: Иностран. лит., 1953. – 427 с.
- Українські народні думи та історичні пісні / Упорядники: П.Д. Павлій, М.С. Родіна, М.П. Стельмах. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 700 с.
- Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 49, оп. 1, спр. 880, арк. 2.
- Kraszewski J.I. Starościna belzka (Gertruda z hr. Komorowskich hr. Potocka). – Т. I. – Warszawa, 1858. – 255 с.
- Маркина В. А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII века. – К.: Изд-во Киев. Ун-та, 1961. – 236 с.
- Сташевский Е.Д. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой пол. XIX в. – М., 1968. – 484 с.
- Makulski F. Bunty ukraińskie czyli Ukrainca nad Ukraina uwagi z przydanem kazaniem w czasie kluiącego się buntu. – Warszawa, 1790. – 206 s.

- ЦДІАК України. – Ф. 49. – Оп. 1. – Спр. 2626. – Арк. 41–69.
- Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. Т. 3. Акты о заселении Южной России XVI–XVII вв. Люстрации украинских старост XVIII ст. – К., 1905. – 1208 с.
- Slownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. VIII. – Warszawa, 1887. – 960 s.
- Krebsowa W. Opis autentyczny rzezi humańskiej. – Poznan, 1840. – 49 s.
- Skrzetuski W. Prawo polityczne narodu Polskiego. – Т. 2. – Warszawa, 1784. – 432 s.

Кушнір А.А. Соціально-економічні передумови зародження гайдамацького руху на Правобережній Україні в XVIII в.

Проаналізовані причини і передумови зародження гайдамацького руху на Правобережній Україні в XVIII в. Виділені особливості трактовки причин появи гайдамаків предыдущими дослідниками і сучасниками руху. Розкриті особливості соціально-економічного положення українського селянства Речі Посполитої в XVIII в. Обробка актових документів проведена з використанням методів структурного і тематичного аналізу.

Ключевые слова: Правобережная Украина, крестьяне, барщина, магнат, имение.

Kushnir, O.O. Socio-economic prerequisites of the origin of the haidamak movement in the Right-Bank Ukraine in the XVIII century

Causes and prerequisites of the origin of the haidamak movement in the Right-Bank Ukraine in the XVIII century are analyzed in the research. Features of the interpretation of the causes of appearance of the haidamaks by previous researchers and contemporaries of the movement are selected. Features of the socio-economic situation of the Ukrainian peasantry of Poland in the XVIII century are revealed. Processing of the assembly documents is carried out using the methods of structural and thematic analysis.

Key words: Right-Bank Ukraine, peasants, labor obligations, magnate, estate.

* * *

УДК 94(477)

Лукашів В.Я.

Російський чинник в діяльності «Товариства ім. М.Качковського» (друга половина XIX – початок XX ст.)

Проаналізовано вплив російського чинника на діяльність культурно-просвітнього «Товариства ім. М.Качковського» (другій половині XIX – на початку XX ст.).

Ключові слова: Східна Галичина, «Товариство ім. М.Качковського», москвофільство, Російська імперія.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу всебічно проаналізувати діяльність галицьких москвофілів крізь призму культурно-просвітницької діяльності «Товариства ім. М.Качковського».

Мета статті – дослідити російський чинник в діяльності «Товариства ім. М.Качковського».

Об'єктом дослідження є культурні, просвітні процеси другої половини XIX – початку XX ст. у контексті діяльності галицького москвофільства.

Предмет дослідження – основні тенденції оформлення й впливу російського урядового чинника на діяльність «Товариства ім. М. Качковського» в Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1874 р., коли засновано «Товариство ім. М.Качковського» – до початку Першої світової війни (1914 р.). Такий цілісний хронологічний підхід дозволяє виявити усі особливості впливу російського чинника на діяльність Товариства у досліджуваній період.

Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує увесь спектр впливу російського чинника на діяльність культурно-просвітнього «Товариства ім. М.Качковського» в другій половині XIX – початку XX ст. Однак її автор вважав за необхідне зосередити основну увагу саме на зазначеній проблематиці.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема, двадцять п'яти річному періоду діяльності «Товариства ім. М.Качковського» присвячено публікацію О.Мончаловського [1], який дослідив вплив російського урядового чинника на розвиток організації протягом 1874–1899 рр. Російський чинник у суспільно-політичному житті галицьких українців в цілому і, зокрема, окремі аспекти розвитку